

ВОЛОДІЛЕЦЬ РЕЧЕЙ ТА ДОКУМЕНТІВ ЯК УЧАСНИК ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ ТА ДОКУМЕНТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

OWNER OF ITEMS AND DOCUMENTS AS A PARTICIPANT IN TEMPORARY ACCESS TO ITEMS AND DOCUMENTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Маринич Ю.В., аспірант відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою

*Інститут держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України*

Стаття містить дослідження одного із суб'єктів тимчасового доступу до речей та документів – володільця речей та документів. Звертається увага на те, що володільцю речей та документів у чинному законодавстві приділено найменше уваги та фактично не визначено його місце у кримінальному провадженні. Проаналізовано попередні дослідження та обґрунтування науковців, що безпосередньо стосуються встановлення правового статусу володільця речей та документів та віднесення його до учасників кримінального провадження при здійсненні тимчасового доступу до речей та документів. Звернено увагу на те, що поняття володільця не є властивим кримінально-правовому законодавству, а є запозиченим із цивільно-правового законодавства. Також, наведено обґрунтування поняття володільця з точки зору тлумачення вказаного поняття. Досліджено та обґрунтовано місце володільця речей та документів серед учасників кримінального провадження під час тимчасового доступу до речей та документів. Звернено увагу на те, що кримінальний процесуальний кодекс України не містить детальних положень, що визначають процесуальний статус та регулюють участь володільця у такому заході забезпечення кримінального провадження як тимчасовий доступ до речей та документів. Звернено увагу, що законодавчого визначення володільця речей та документів у чинному кримінально-правовому законодавстві не існує. Викладено та обґрунтовано поняття володільця речей та документів. Проаналізовано ряд прав та обов'язків володільця речей та документів при тимчасовому доступі до речей та документів спираючись на законодавчі положення Глави 15 КПК України. Викладено власне бачення прав та обов'язків володільця речей та документів. Досліджено питання відповідальності володільця речей та документів у випадку невиконання ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей та документів. Звернено увагу на те, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс України містить наслідки невиконання ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей та документів.

Ключові слова: тимчасовий доступ до речей та документів, володільця речей та документів, суб'єкти кримінального провадження, заходи забезпечення кримінального провадження, кримінальний процес.

The article contains a study of one of the subjects of temporary access to things and documents – the owner of things and documents. Attention is drawn to the fact that the owner of things and documents in the current legislation is given the least attention and in fact does not determine his place in criminal proceedings. Previous researches and substantiations of scientists directly related to establishing the legal status of the owner of things and documents and referring him to the participants in criminal proceedings in the implementation of temporary access to things and documents are analyzed. Attention is drawn to the fact that the concept of owner is not inherent in criminal law, but is borrowed from civil law. Also, the justification of the concept of owner in terms of interpretation of this concept. The place of the owner of things and documents among the participants of criminal proceedings during temporary access to things and documents was investigated and substantiated. Attention is drawn to the fact that the Criminal Procedure Code of Ukraine does not contain detailed provisions that determine the legal nature and regulate the participation of the owner in such a measure to ensure criminal proceedings as temporary access to things and documents. It is noted that there is no legislative definition of the owner of things and documents in the current criminal law. The notion of the owner of things and documents is stated and substantiated. A number of rights and obligations of the owner of things and documents in case of temporary access to things and documents are analyzed based on the legislative provisions of Chapter 15 of the CPC of Ukraine. Your own vision of the rights and responsibilities of the owner of things and documents is stated. The issue of liability of the owner of things and documents in case of non-compliance with the decision of the investigating judge, the court on temporary access to things and documents has been studied. Attention is drawn to the fact that the current Criminal Procedure Code of Ukraine contains the consequences of non-compliance with the decision of the investigating judge, the court on temporary access to things and documents.

Key words: temporary access to things and documents, owner of things and documents, subjects of criminal proceedings, measures to ensure criminal proceedings, criminal proceedings.

Відповідно до ст.ст. 159, 160, 163, 165 КПК України одним із найголовніших суб'єктів тимчасового доступу до речей та документів є їх володільця. Проблематика володільця речей та документів у розрізі здійснення тимчасового доступу до речей та документів полягає у тому, що суб'єкт володільця речей та документів є недослідженим та фактично не містить правового регулювання у чинному кримінально-процесуальному законодавстві.

Фактична участь володільця речей і документів у кримінальному провадженні не викликає жодних сумнівів [1, с. 158].

Володільця речей та документів був об'єктом дослідження науковців. Зокрема А. В. Чуб та Б. А. Куспись досліджували місце володільця речей та документів серед суб'єктів кримінального провадження [1, с. 156–161; 2, с. 89–92]. Однак однозначної відповіді на питання процесуального статусу володільця речей та документів, а також його місця у кримінальному провадженні не існує.

Як зауважує Б. А. Куспись, на жаль, до кола учасників кримінального провадження не було віднесено володільця

речей та документів, фактична участь якого регламентована гл. 15 КПК України. КПК України містить цілий ряд процесуальних норм, в яких застосовується слово «володільця» (статті 174, 264, 270 КПК України та ін.) [1, с. 157].

Перш за все, ми пропонуємо визначити поняття володільця речей та документів. Для визначення такого поняття, ми вважаємо за необхідне звернутися до термінологічного тлумачення, а також до норм цивільного законодавства, адже поняття володіння є цивільно-правовою категорією.

Відповідно до Академічного тлумачного словника володіти означає мати що-небудь у своїй власності [3]. Володільця тлумачиться як той, хто має що-небудь у своєму розпорядженні [4]. Однак вказані тлумачення є недостатньо точними, адже право володіння є частиною тріади права власності, що передбачено цивільним законодавством – власникові належать права володіння, користування та розпорядження своїм майном (ч. 1 ст. 317 ЦК України) [5].

Під правом володіння власністю визнається юридично забезпечена можливість фактичного панування власника

над майном, не пов'язана з використанням його властивостей [6, п. 1].

За цивільно-правовим законодавством, право володіння – право фактичного, фізичного та господарського панування особи над річчю, яке полягає у можливості особи безпосередньо тримати належну річ у себе. Володіючи річчю, власник ставиться до неї як до своєї, йому належної. Володіння як правомочність власника слід відрізняти від володіння, яке ґрунтується на договорі власника з іншою особою. Отже, право володіння, як правило, спирається на інше право – або право власності, або виникає з договору (найму, зберігання і т. ін.). Проте не виключається можливість існування фактичного володіння, тобто володіння, не заснованого на праві. Це може статися, коли особа тримає у себе річ, власник якої невідомий, або коли вона не знає, що набула річ не від власника і стала незаконним володільцем (добросовісним набувачем). У цих випадках її володіння не можна назвати правом на річ, але воно може перетворитись на право власності за наявності певних умов, наприклад, за набувальною давністю (ст. 344 ЦК). Таким чином, слід розрізняти володіння: а) як правомочність власника; б) як речове право на чуже майно, тобто насамперед фактичне володіння; в) як право, що виникає на договірних засадах, тобто договірне володіння майном [7, с. 424–425].

Суб'єктами ж права власності, а відповідно й права володіння є суб'єкти публічного (публічно-правові утворення та юридичні особи публічного права – державні підприємства, казенні підприємства, державні установи, комунальні підприємства, комунальні установи) та приватного права (фізичні й юридичні особи) [7, с. 417].

Тому, ми вважаємо за необхідне сформулювати визначення володілця речей та документів у кримінальному провадженні – це суб'єкт публічного чи приватного права, у володінні якого перебувають речі й документи, які містять відомості, що можуть бути використані як докази, під час кримінального провадження набули характерних ознак об'єкта тимчасового доступу до речей та документів та які за ухвалою слідчого судді, суду можуть бути оглянуті, скопійовані або вилучені.

Окремо постає питання приналежності володілця речей та документів до учасників кримінального провадження.

Учасниками кримінального провадження є особи, які безпосередньо або ж опосередковано беруть участь у здійсненні кримінального провадження, кожен з яких реалізує надані законодавством права, покладені обов'язки та виконує власні функції.

На переконання Б. А. Куспія, фактична участь володілця речей і документів у кримінальному провадженні не викликає жодних сумнівів. Аналіз п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України дає підстави вважати, що учасниками кримінального провадження є всі особи, які беруть у ньому участь. Тому виникає запитання щодо того, якими міркуваннями керувався законодавець, не відносячи до кола учасників кримінального провадження особу, яка фактично бере у ньому участь. У контексті специфіки участі володілця речей і документів у кримінальному провадженні варто додати, що він залучається у провадження не із власної волі, однак бере в ньому участь, тому саме по собі примусове його залучення до процесу не є підставою для ствердження, що він не виступає учасником провадження. Проте у випадку з регламентацією п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України складається ситуація, що хоч володілець речей та документів і бере участь у кримінальному провадженні, але водночас його юридичним учасником не є [1, с. 158].

На наше переконання, чинний Кримінальний процесуальний кодекс України все ж містить норму, що відповідає характеристикам володілця речей та документів – п. 16-1 ч. 1 ст. 3 КПК України передбачає іншу особу, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досу-

дового розслідування, – особу, стосовно якої (в тому числі щодо її майна) здійснюються процесуальні дії, визначені Кодексом [8].

В чинному КПК України на цей час відсутнє чітке нормативне закріплення процесуального статусу іншої особи. Визначення, яке міститься в п. 16-1 ч. 1 ст. 3 КПК України, не конкретизує, хто саме може бути визнаний іншою особою у кримінальному провадженні, лише зазначено, що інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, – це особа, стосовно якої (зокрема, щодо її майна) здійснюються процесуальні дії, визначені КПК України [9, с. 228].

На переконання А. В. Мельниченка до вказаної категорії осіб має відноситись особа, щодо якої здійснюється досудове розслідування; особа, щодо якої проводяться негласні слідчі (розшукові) дії; власник житла чи іншого володіння, де проводиться обшук; особа, яка перебуває в житлі чи іншому володінні під час обшуку, але не є його власником; володілець тимчасово вилученого майна; володілець тимчасово вилучених речей та документів; третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, за умови відсутності у них іншого процесуального статусу в кримінальному провадженні [10, с. 37].

Подібної позиції притримується й О. Ю. Татаров. Головна умова, як зазначає автор, відсутність у них іншого процесуального статусу в цьому кримінальному провадженні [11].

Обґрунтування доцільності віднесення володілця речей і документів до учасників кримінального провадження можна провести і крізь призму процесуальних норм, які регулюють його участь у кримінальному провадженні. Зокрема, більшість процесуальних норм, присвячених участі володілця речей і документів у провадженні, знаходяться у Главі 15 КПК України, яка, у свою чергу, розміщена у Розділі II КПК України «Заходи забезпечення кримінального провадження». Сама назва цього розділу дає можливість дійти висновку, що застосування будь-якого заходу забезпечення кримінального провадження передбачає законне й тимчасове обмеження прав і свобод особи, до якої вони застосовуються. Надання сторонам кримінального провадження тимчасового доступу до речей і документів володілця не складає винятку [1, с. 160].

Права та обов'язки володілця речей та документів, як учасника кримінального провадження чинним Кримінальним процесуальним кодексом України не передбачені. Однак, включення володілця речей та документів до переліку учасників кримінального провадження дає можливість констатувати, що він також володіє правами та наділяється обов'язками, передбаченими чинним законодавством.

Б. А. Куспій запропонував наступний перелік прав володілця під час тимчасового доступу до речей та документів: бути присутнім на судовому засіданні під час розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів (ч. 1, 4 ст. 163 КПК України); під час виконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів (надання тимчасового доступу) вимагати пред'явлення її оригіналу та отримання її копії (ч. 2 ст. 165 КПК України); у разі тимчасового вилучення документів вимагати надання їх копій (ч. 4 ст. 165 КПК України); у разі вилучення речей і документів вимагати надання опису речей та документів, які були вилучені на виконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів (ч. 3 ст. 165 КПК України); оскаржувати ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів у разі, якщо нею надано право на вилучення речей та документів, які посвідчують право на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа-підприємець чи юридична особа позбавляється можливості здійснювати свою діяльність (п. 10 ч. 1 ст. 309 КПК України); право

на повернення тимчасово наданих речей і документів (ч. 1, 9 ст. 100 КПК України); право відмовити у наданні тимчасового доступу до речей і документів у разі закінчення строку дії ухвали про тимчасовий доступ до речей та документів (п. 7 ч. 164 КПК України) [1, с. 160–161].

Однак, детальний аналіз норм Глави 15 КПК України дозволяють виділити наступні положення: право відмови тимчасового доступу до речей та документів особі, яка не передбачена як виконавець ухвали слідчого судді; право відмовити у тимчасовому доступі до речей та документів у формі, не передбаченій ухвалою слідчого судді.

До обов'язків же слід віднести збереження речей і документів у тому вигляді, який вони мають на момент отримання судового виклику (ч. 3 ст. 163 КПК України); надання тимчасового доступу до речей і документів, які зазначені в ухвалі про надання тимчасового доступу до речей та документів (ч. 1 ст. 165 КПК України) [1, с. 161]; прибути до суду за судовим викликом для розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей та документів (ч. 4 ст. 163 КПК України) [8].

Окрім того, чинний Кримінальний процесуальний кодекс України не встановлює відповідальності володільця за невиконання ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей та документів. Б. А. Куспись вважає, що КПК України не містить норми, яка передбачала б настання відповідальності за ненадання тимчасового доступу до речей та документів чи посилання шаблонного типу, наприклад: «У разі ненадання тимчасового доступу до речей і документів, які зазначені в ухвалі слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей та документів, володільця цих речей і документів несе відповідальність, передбачену законом». Проте відсутність самої норми чи посилання на інше законодавство, в якому передбачена відповідальність володільця речей і документів, не означає, що вона не передба-

чена законом. Ухвала суду є актом правосуддя, тому за її невиконання настає відповідальність, передбачена ст. 382 КК України «Невиконання судового рішення» [1, с. 161]. Ми ж хотіли б додати, що Глава 15 КПК України містить наслідок невиконання ухвали суду про тимчасовий доступ до речей та документів – обшук, передбачений ст. 166 КПК України [8].

Висновок. Отже, з огляду на вищевказане, ми приходимо до наступних висновків. Володільць речей та документів є запозиченим елементом від цивільного права, яке передбачає право власності, елементом якого є володіння. Саме тому ми пропонуємо вести аналогію з володільцем у цивільному законодавстві, щоб зрозуміти його правову природу. Фактично, нині ми не маємо ні доктринального, ні законодавчого (а саме закріпленого в КПК України) визначення володільця речей та документів у кримінальному провадженні. Ми пропонуємо власне бачення на це поняття. На наше переконання володільць речей та документів – це суб'єкт публічного чи приватного права, у володінні якого перебувають речі й документи, які містять відомості, що можуть бути використані як докази, під час кримінального провадження набули характерних ознак об'єкта тимчасового доступу до речей та документів та які за ухвалою слідчого судді, суду можуть бути оглянуті, скопійовані або вилучені.

Окрім того, важливим аспектом є визначення місця володільця речей та документів серед учасників кримінального провадження, адже це має суттєве теоретичне й практичне значення. Саме тому ми вважаємо володільця речей і документів повноправним учасником кримінального провадження. Також, ми вважаємо за необхідне окреслити права та обов'язки володільця речей та документів, які нині можна виділити виключно з законодавчого тексту Глави 15 КПК України, які нами вище вже перераховані.

ЛІТЕРАТУРА

1. Куспись Б. А. Володільць речей та документів – учасник кримінального провадження. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Випуск 1. Том 3.
2. Чуб А. В. Тимчасовий доступ до речей та документів як захід забезпечення кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 221 с.
3. Словник української мови, Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/volodity> (дата звернення: 01.04.2022).
4. Словник української мови, Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/volodilecj> (дата звернення: 01.04.2022).
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1733> (дата звернення: 05.04.2022).
6. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ «Про практику застосування судами законодавства під час розгляду цивільних справ про захист права власності та інших речових прав» від 28.01.2013 р. № 24-150/0/4-13. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00095> (дата звернення: 05.04.2022).
7. Цивільне право : підручник: у 2 т. / за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків : Право, 2011. Т. 1. 656 с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України: від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 05.04.2022).
9. Корчева Т. В. Професійна правнича допомога особам, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування: проблемні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3. 2019. С. 227–231.
10. Мельниченко А. В. Забезпечення прав особи на досудовому розслідуванні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 292 с.
11. Татаров О. Дрібниці вирішують усе! Чергові зміни до КПК забезпечать хіба що колапс досудового розслідування. URL: https://zib.com.ua/ua/134754zmini_do_kpk_zabezpechat_kolaps_dosudovogo_rozsliduvannya.html (дата звернення: 10.04.2022).